

30. Высочайше утвержденное положение комитета министров «Об укреплении начал веротерпимости» от 17 апреля 1905 года // Полное собрание законов Российской империи. – Собрание 3-е. – Т. XXV. – отделение 2. – СПб., 1908: http://ruscan.narod.ru/vse_zakoni.htm.

31. Метрическая книга Николаевской церкви села Копани Бердянского уезда Таврической губернии за 1882, 1883, 1884, 1879, 1880, 1881 гг. – ДАЗО, ф. р-5593, оп.2, спр.927, арк.143 зв.-145.

32. Там же, арк.144.

33. Метрическая книга Покровской церкви села Покровка Бердянского уезда Таврической губернии за 1890, 1898, 1896, 1893, 1894, 1895 гг. – ДАЗО, ф. р-5593, оп.2, спр.1140, арк.24 зв.-25.

34. Метрическая книга Екатерининской церкви села Царицын Кут Мелитопольского уезда Таврической губернии за 1892-1893 гг. – ДАЗО, ф. р-5593, оп.2, спр.213, арк.23 зв.-24.

35. Метрическая книга Екатерининской церкви села Царицын Кут Мелитопольского уезда Таврической губернии за 1894-1895 гг. – ДАЗО, ф. р-5593, оп.2, спр.32, арк.36 зв.-37.

36. Метрическая книга Казанско-Богородичной церкви села Акимовка Мелитопольского уезда Таврической губернии за 1869-1872 гг. – ДАЗО, ф. р-5593, оп.2, спр.32, арк.36 зв.-37.

37. Метрическая книга Казанско-Богородичной церкви села Акимовка Мелитопольского уезда Таврической губернии за 1901-1903 гг. – ДАЗО, ф. р-5593, оп.2, спр.43, арк.105 зв.-106.

38. Метрическая книга Казанско-Богородичной церкви села Акимовка Мелитопольского уезда Таврической губернии за 1908-1909 гг. – ДАЗО, ф. р-5593, оп.3, спр.18, арк.152 зв.-153.

39. Метрическая книга Казанско-Богородичной церкви села Акимовка Мелитопольского уезда Таврической губернии за 1910-1911 гг. – ДАЗО, ф. р-5593, оп.3, спр.19, арк.146 зв.-147.

40. Певцов В.Г. Зазн. прац. – С.48.

41. Метрическая книга Александро-Невской церкви села Трояны Бердянского уезда Таврической губернии за 1890, 1891, 1892-1897, 1898 гг. – ДАЗО, ф. р-5593, оп.2, спр.93, арк.298 зв.-299.

42. Метрическая книга Свято-Николаевского молитвенного дома села Андровка Бердянского уезда Таврической губернии за 1906-1910 гг. – ДАЗО, ф. р-5593, оп.3, спр.88, арк.43 зв.-44.

В.М. КОНСТАНТИНОВА

ВИДОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ДОКУМЕНТІВ ІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИХ МІСТ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII – СЕРЕДИНИ XIX СТ.

Дослідницькі студії з соціально-економічного розвитку південноукраїнських міст останньої чверті XVIII – середини XIX ст. починались із нагромадження історичних фактів та формування традиційного корпусу джерел. Характерними особливостями досліджень першої половини XIX століття є їх фактографічність, використання джерел як ілюстративного матеріалу, превалювання серед залучених джерел законодавчих документів [1, 4]. Останні увійшли до традиційної джерельної бази більшості напрямків, в межах яких розглядалися питання соціально-економічного розвитку міст півдня України останньої чверті XVIII – середини XIX ст. Тому постає необхідність вивчення видових особливостей саме цього корпусу джерел.

Видовий розподіл джерел традиційно здійснюється за формою документів, яку визначають структурні особливості та мета створення документа [2, 17]. При класифікації джерел ми дотримуємось видового принципу поділу, розуміючи під видом сукупність документів, які мають типові формально-юридичні ознаки походження, змісту та внутрішньої форми.

Законодавчі документи — вид історичних джерел, який об'єднує нормативні документи, санкціоновані верховною владою [3, 335]. Вони представлені документами установчого характеру, маніфестами, жалуваними грамотами та указами.

Законодавчі документи установчого характеру (регламенти, установлення та положення) були визначальними для становлення системи справочинства в органах самоврядування південноукраїнських міст. Вони мали регулювати діяльність частини або усїєї системи міського самоврядування. Регламенти визначають устрій та регулюють діяльність окремого структурного підрозділу системи управління, окремої установи. У період, що досліджується, не було видано жодного регламенту стосовно безпосередньо органів міського самоврядування, але широко використовувались два регламентаційні документи, які були складені за часів правління Петра I. Перший — Генеральний регламент від 28 лютого 1720 року [4, 108].

Документ призначався для роботи різних колегій, канцелярій та контор і визначав загальні принципи діяльності установ, обов'язки їх службовців. Безпосередньо міські установи навіть не згадані, але дія документа розповсюджувалася на всі канцелярії, в тому числі і на органи міського самоврядування, що з'явилися після підписання документа. Фактично регламент діяв до 1917 року. Документ складався зі вступу, 56 розділів, тлумачного словника нових справочинних термінів. Другий регламент — “Регламент або статут Головного магістрату” — був затверджений 16 січня 1721 року. Фактично він діяв упродовж 1721 – 1727 та 1730 – 1810 років. Цей документ мав подвійну назву, але за змістом це був саме регламент, оскільки його дія поширювалася лише на Головного магістрата, тобто він мав призначення лише для певного структурного підрозділу системи самоврядування. Головного магістрата був відкритий у Санкт-Петербурзі, а з 1763 року перенесений до Москви [5, 1034]. Указ від 2 жовтня 1782 року припинив його діяльність [6, 1082]. Зазначені в документі принципи визначення ієрархії міст за показником кількості населення, поняття “міського населення”, структура міського самоврядування, функції останньої та принципи її взаємодії з органами державної влади створили підґрунтя для наступних реформувальних у цій сфері. Регламент складався зі вступу, 25 розділів та 6 формулярів. Останні призначалися для збирання відомостей відносно міст імперії.

Установлення та положення за змістом та формою подібні до регламентів. Упродовж останньої чверті XVIII ст. – 1853 року діяло 8 установлень і положень, жодне з яких безпосередньо не було присвячено питанням міського управління та господарства. “Настановлення губернаторам” від 21 квітня 1764 року визначило функції та принципи діяльності губернаторів, у тому числі і у сфері управління органами міського самоврядування в межах губернії [7, 3]. Документ був створений та введений в дію ще за часів будівництва перших південноукраїнських міст, але викладений у його 18 статтях принцип особливої ролі губернатора як “голови господарства всієї врученої у нагляд його губернії” діяв до 1917 року.

“Положення про губернії” від 7 грудня 1775 року визначило головні принципи адміністративно-територіальної системи Російської імперії, які фактично проіснували до 1917 року. В документі, зокрема, були закладені основи системи управління містами. Питання міського самоврядування та господарства висвітлені в окремих розділах — “Про городничого та його посаду”, “Про міста”, “Про міський магістрат та його функції”. Загалом же документ складався з 28 розділів та 412 параграфів (статей) [7, 4-90].

В “Установленні стосовно справочинства в казенних палатах” від 24 березня 1781 року, яке діяло до 1810 року, про міста йшлося лише в першому та третьому відділеннях — “Про посаду першої експедиції директора економії” та “Про загальні обов'язки казенної палати”. У них визначалися загальні принципи роботи казенної палати, директора економії та руху документації між органами самоврядування та казенною палатою [7, 91-94].

Упровадження міністерської системи управління позначилося на структурі та системі справочинства місцевих установ. Були прийняті “Установлення міністерствам” від 8 вересня 1802 року, “Загальне установлення міністерствам” від 25 червня 1811 року. Останнє підсумовувало попередні документи і пояснювало засади реформування системи державного управління. “Загальне установлення міністерствам” фактично завершило законодавче оформлення міністерської системи управління Російської імперії. Установлення складалось з 10 розділів та 401 параграфа, в яких були викладені загальні принципи діяльності кожного з

міністерств. Обумовлювалось, що регулювання питань соціально-економічного розвитку міст знаходиться в компетенції Міністерства внутрішніх справ та Міністерства фінансів [8, 1-93].

Стосовно структури та функцій Міністерства фінансів у 1811 році було видано окреме устанавлення, на необхідності якого наголошувалося у “Загальному устанавленні міністерствам” [9, 944]. Документ складався із розділів, відділень та параграфів (статей), останні, іноді, включали в себе пункти. Подібне структурування документа, характерне для міністерської системи справочинства, було направлене на ретельну регламентацію усіх сфер діяльності, зокрема міського буття. “Положення про порядок справочинства в губернських правліннях” від 3 червня 1837 року підтвердило існування виконавчої системи справочинства в міських установах [10, 439-463]. Документ складався з 4 розділів та 104 статей.

“Устанавлення губернських правлінь” від 2 січня 1845 року, розширивши структурні підрозділи міських органів влади, і значною мірою збюрокративши її, підтвердило функціональні обов’язки останніх і остаточно закріпило виконавчу систему справочинства [11, 16-60].

Отже, особливостями законодавчих документів устанавчого характеру є поступова уніфікація, еволюційний перехід від розпорощених положень до одного узагальнюючого, яке враховувало всі попередні законодавчі документи.

Маніфести носили декларативний характер і повідомляли про зміни в державній політиці. За період останньої чверті XVIII – середини XIX століття було видано 2 маніфести, які побіжно стосувались системи підпорядкування міст: “Про розподіл державних справ та особливі управління” від 25 липня 1810 року та “Про розподіл державних справ між міністерствами” від 17 липня 1810 року.

Спроба детальної регламентації та діяльності органів міського самоврядування була зроблена у Жалуваній грамоті містам від 21 квітня 1785 року [12]. Повна назва документа — “Грамота на права та привілеї містам Російської імперії”. Документ складається з 15 частин, які становлять 178 статей. Докладний аналіз інформативних можливостей цього джерела нами поданий у наступних підрозділах.

Найбільшу кількість законодавчих документів складають укази — іменні та сенатські [13]. Перші являли собою розпорядження монарха устанаві або певній посадовій особі. Це знайшло відображення у початковій формулі протоколу: “Іменний, даний Сенату”, “Іменний, даний Міністру внутрішніх справ”, “Іменний, даний Міністру фінансів”, “Іменний, даний Генерал-фельдмаршалу князю Потьомкіну” тощо.

До іменних указів зараховуємо також височайше затверджені доповіді посадовців, наприклад, “Височайше затверджена доповідь Новоросійського генерал-губернатора князя Потьомкіна про складання міського капіталу з надходжень, що надійшли після ліквідації Запорозької Січі, 120000 карбованців, та про видачу з них позики мешканцям Азовської та Новоросійської губерній на облаштування господарствами, будівництво та торгівлю” [14, 372]. Сенатські укази починаються з формули “Сенат”, або з додатковим поясненням: “Сенат, внаслідок височайше затвердженої доповіді”, “Сенат, внаслідок Іменного указу”, “Сенат, внаслідок мініфеста” [14, 104. 15, 124-125. 14, 781]. Переважна більшість серед виявлених указів стосувалася питань заселення міст, будівництва, господарських справ. Решта указів пов’язана з організацією роботи самої системи управління містами — відкриттям та закриттям міських установ, призначенням та звільненням з посад в органах самоврядування, системою справочинства, взаєминами між органами самоврядування та іншими установами. Проведена нами евристична робота над матеріалами Повного зібрання законів Російської імперії дає можливість стверджувати, що протягом останньої чверті XVIII – середини XIX століття в середньому щорічно видавалось 12 указів, які стосувались південноукраїнських міст. Іменні укази склали близько восьмидесяти відсотків від загальної кількості указів стосовно міст.

Таким чином, законодавчі джерела представлені документами устанавчого характеру, маніфестами, Жалуваною грамотою, указами. До перших належать регламенти, устанавлення та положення. Останній підвид законодавчих документів поєднує в собі іменні та сенатські укази.

Метою подальших досліджень у цьому напрямку має стати вивчення інформативних можливостей цього корпусу джерел.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Джерела з соціально-економічної історії міст Південної України останньої чверті XVIII – 1853 р.: Автореф. дис. канд. истор. наук: 07.00.06. / Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 2004..
2. Пушкарев Л.Н. Классификация русских письменных источников по отечественной истории. – М.: “Наука”, 1975.
3. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учебное пособие / И.Н. Данилевский, В.В. Кабанов, О.М. Медушевская, М.Ф. Румянцева. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1998.
4. Реформы Петра I. Сборник документов / Сост. В.И. Лебедев. – М.: Гос. соц-эк. изд., 1937.
5. Полное собрание законов Российской империи. (ПСЗРИ). – СПб., 1830. – Собр. I. – Т. XX.
6. ПСЗРИ.– СПб., 1830. – Собр. I. – Т. XXI.
7. Козирев В.К. Матеріали до історії адміністративного устрою Південної України (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.). – Запоріжжя, 1999.
8. Российское законодательство X – XX веков: в 9-ти томах. – М.: Юрид. лит., 1987. – Т. V: Законодательство расцвета абсолютизма.
9. ПСЗРИ. – СПб., 1830. – Собр. I. – Т. XXXI.
10. ПСЗРИ. – СПб., 1838. – Собр. II. – Т. XII. – Отд. I.
11. ПСЗРИ. – СПб., 1841. – Собр. II. – Т. XV. – Отд. I.
12. Циберт В.М. “Грамота на права и выгоды городам Российской империи” як джерело з соціально-економічної історії міст Південної України останньої чверті XVIII – першої половини XIX століття // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: “Просвіта”, 2002. – Т. XIV. – С. 25-29.
13. Циберт В.М. Дипломатичний аналіз указів вищих органів влади з соціально-економічної історії міст Південної України першої половини XIX століття // Історична наука: проблеми розвитку. Секція “Всесвітня історія”. Матеріали міжнародної наукової конференції. – Луганськ: СНУ, 2002. – С. 169-172.
14. ПСЗРИ. – СПб., 1830. – Собр. I. – Т. XX.
15. ПСЗРИ. – СПб., 1830. – Собр. I. – Т. XXVII.